

PREHOD OD TRADICIONALNE K SODOBNI VLOGI ŽENSKÉ V DRUŽINI

Martina Tomori

TRADICIONALNA IN SODOBNA VLOGA

Niti tradicionalne niti sodobne vloge ženske v družini ni mogoče zajeti s preprostim opisom. Prvo poznamo iz zgodovine in zaznavamo v vedenju naših mater, v obrisih se nam kaže na starih, rjavkastih fotografijah naših starih staršev, o njej beremo v starih družinskih sagah, a jo današnja ženska često prepoznava še tudi v lastnih občasnih vzgibih, trenutkih slabe vesti pred svojimi otroki, v zavorah pred tem, da bi izrazila svojemu partnerju občutje, ki mu ne bi bilo všeč...K drugi si prizadevamo, si delamo iluzijo, da je tu in da je za nas in za druge že povsem stvarna, pa se nam spet izmuzne, ko zanihamo nazaj v stare vzorce, ki jih razumsko zavračamo in za katere tako trdno vemo, da so napačni...do naslednjic, ko se spet znajdemo v njih.

Prva vloga temelji na poslanstvu, ki je daleč bolj pomembno od vseh drugih. Njena najbolj poudarjena in najbolj svetla podoba je povezana z materinstvom. Tradicionalna vloga žene v družini se povezuje s popolno predanostjo, ki v notranjem in zunanem svetu ženske močno zmanjšuje pomen vseh drugih življenjskih tem. Delo za druge je njena obveza, žrtvovanje lastnih želja in teženj družini je samo po sebi umevno. Poskusi udejanjanja ženske zunaj družinskih meja niso le nezaželeni, v luči tradicionalnega pojmovanja so celo moteči, saj bi utegnili ženski jemati žar, energijo in čas, do katerih ima pravico le njena družina.

Sodobna vloga ženske v družini je drugačna. Pomena materinstva za žensko in za njeno družino kot tudi važnosti polnih čustvenih odnosov v družini ne povezuje z žrtvovanjem, zanikanjem sebe in nedopuščanjem lastnih čutenih izpolnitev in potreb sodobne ženske. Ta pogled vidi žensko vključeno v družinski sistem po lastni odločitvi in želji, v sodelovanju in delitvi opravil in zadolžitev med družinskimi člani na funkcionalen in fleksibilen način, ne

pa na zapovedan, rigiden in moralističen. Samouveljavitev, delo in ustvarjalne dejavnosti ženske tudi zunaj družinskega kroga niso le njena pravica, temveč tudi spoštovana možnost njene celovite človeške potrditve.

Sodobno pojmovanje družinske dinamike in razvojnih potreb otrok nikakor ne zmanjšuje pomena ženske kot matere, kot osebe, ki morda najpomembneje izpolnjuje otrokovo potrebo po ljubezni in sprejetosti. Vidi pa v njej tudi osebo, ki v partnerskem odnosu in v svoji uveljavitvi izven družine gradi svojo osebno avtonomijo in šele z njo prav spodbuja in dejavno spremlja osebno rast drugih družinskih članov v obdobjih, ki sledijo najbolj zgodnjim prvinjskim izkušnjam bližine in vrednosti.

Že tak, le okvirni opis obeh vlog postavlja možnost absolutnosti ene ali druge podobe pod vprašaj. Čista slika vsake od obeh vlog je v bistvu konstrukt, ki v stvarnosti izgubi svoje jasne obrise. Vendar – če lahko rečemo, da je od togih zapovedi, ki so določale tradicionalno vlogo, minilo že kar nekaj časa, celo kakšna generacija in pol, pa moramo pošteno priznati, da tudi opisana sodobna vloga danes še zdaleč ni kar samoumevna stvarnost. Torej smo še vedno na nekakšnem prehodu, ki je značilen po tem, da so razumska izhodišča in vedenja o tem, kaj in kako bi bilo prav, mnogo bolj gotova in jasna kot stvarna in zagotovljena prisotnost take vloge ženske v sodobni družini.

Tradicionalno vlogo ženske v družini so določale in oblikovale razmere, v katerih je potekalo življenje družine v odvisnosti od možnosti preživetja, socialnih norm in kulturnih vrednot preteklega časa. Hkrati pa je to vlogo dolgo vzdrževal tudi rigiden stereotip polarizacije po spolu. Vloga moškega naj bi bila povezana z obvladovanjem okolja, vloga ženske s skrbjo za družino.

Stereotipa moške in ženske vloge sta prisotna v vseh kulturah in sta različno togo ali fleksibilno usklajena z vrednostnim sistemom ter socialnimi pričakovanji vsakega sociokulturnega okolja. Spolna identiteta odraža torej – poleg svojih ostalih razsežnosti – socialni kontekst in je le v delni povezavi z biološko različnostjo med spoloma. To dejstvo tudi ni pomembno le zato, ker odstira pajčevine biološkega determinizma v psihosocialnem kontekstu, temveč tudi zato, ker osvetljuje pomen socialne izkušnje v oblikovanju človekove osebnosti in njegove celotne, vključno spolne, identitete, ki se se prične razvijati ob določenih spodbudah in potrditvah že v najbolj zgodnjem otroštvu (Eichenbaum in Orbach, 1983).

Socialni kontekst se v zgodovini človeštva spreminja, z njim pa tudi posamezne vloge, ki jih kulturna merila in življenjska stvarnost podelujeta posamezniku v tem mrežju.

Spremembe v vlogi ženske v družini – tako kot tudi v vlogah vseh ostalih članov družinskega sistema – so se vzporedno s spremembami vlog v širšem socialnem prostoru dogajale počasi in v odvisnosti od drugih dogajanj v družbi. Prehodi so bili vedno postopni, prepočasni za ene in prehitri za druge. Za dejanske in zares opazne spremembe tako ključnih vlog kot so vloge v družini, je potreben čas – ne čas enega samega življenja, enega prehoda sporočil s staršev na otroke, temveč čas pretoka več generacij, ki se prilagajajo spreminjajočim se značilnostim svojega življenja in hkrati usposablajo svoje naslednike za življenje, ki ga bodo živeli oni.

Tudi prehod iz tradicionalne vloge v smeri sodobnejše, današnjemu življenju, pojmovanju in vrednotam bolj prilagojene vloge ženske, ni dogajanje zadnjega obdobja, ampak proces, ki poteka že dalj časa. Ne glede na mnoge ideološke, često zlorabljene razlage potrebe po spremembi mesta ženske v družbenem in družinskem prostoru, so ta proces tudi pri nas pogojevali predvsem zelo konkretni dejavniki, povezani z gmotnim stanjem družine in ekonomsko situacijo v državi.

Brez olepševanja nam to dogajanje že v letu 1934 opisuje poznavalka ženskega vprašanja učiteljica Angela Vode (kasneje obsojena v Nagodetovem procesu na 20 let ječe, od katerih je prva in najtežja preživela prav za zidovi begunjskega zapora):

Nerazdružljiv z ženskim poklicnim delom pa je problem: poklic in materinstvo. Resnica je, da se danes večina žen ne more odreči poklicu odnosno delu za zaslužek iz enostavnega razloga, ker mora živeti. Ker plačuje danes delodajalec svojega nameščenca po storjenem delu, ne pa po številu otrok, je preživljanje družine omogočeno edinole, če prispeva tudi žena-mati s svojim zaslužkom. Tukaj ne pomaga nič sentimentalno vzdihovanje o materinski sreči ter o njenih dolžnosti in nalogah; tu zmaga le močnejša sila: preskrba kruha sebi in svojim (Vode, 1934).

Tudi kasneje, po drugi svetovni vojni, je prikrojeno ideološko naličje še dolgo določalo ženski mesto povsod, še najmanj pa tam, kjer bi se najraje videla sama.

Zavedati se moramo, da samo lepe krilatice in fraze še nikdar niso rešile nobenega problema. To nam kaže ravno reševanje današnje družine: na eni strani pošiljajo žensko nazaj v družino, na drugi pa se čedalje bolj množe vrste mater, ki morajo svoje otroke in moža same preživljati. Dočim ubirajo s povzdignjenimi očmi slavospeve o domačem ognjišču, puščajo

to ognjišče mrzlo ob praznih loncih. Ženo proglašajo za kraljico, a ji puščajo raztrgan plašč. Z eno besedo: uspavati jo hočejo v nek položaj, ki ga ni in za katerega manjkajo vsi prvi pogoji (Vode, 1934).

Besede, ki še po petinšestdesetih letih zvene zelo znano....

Ženske, ki so v svojo samopodobo internalizirale predstavo, da je njihova vrednost (in s tem njihov notranji mir) odvisna od tega, kako izpolnjujejo zadolžitve, delo in naloge, ki jih od njih pričakujejo, so se znašle v situaciji, ko naj bi bile polnovredno dejavne hkrati kar na obeh področjih, v krogu družine in na svojem delovnem mestu.

Ob dvojnih sporočilih, usmerjanju k štedilniku in stran od njega, pa spet nazaj, se očitno še do danes niso povsem znašle niti ženske same. Celo tiste, ki naj bi uradno izražale glas sodobne ženske in ki naj bi v javnosti in celo v politiki skrbele za njeno pravo podobo, se često izgubljajo v takih ideoloških vrtincih. Kako naj bi sicer razložili njihov gnev in upor zoper kršenje ženskega dostojanstva ob plakatu petih prijaznih golih ženskih ozadij in popolnega molka istih bork ob neštetihi reklamah, v katerih se celotna vrednost snažne gospodinje meri z moževim zadovoljstvom ob lepo oprani srajci ...

In vendar je – če ni moje pojmovanje podobe sodobne ženske preveč osebno – naraven, naklonjen in dejaven odnos do svojega telesa, s sprejemanjem in sporočanjem čutnosti, s pravico do sprostitev, želje po ugodju in s sposobnostjo za obvladovanje vred, z vznemirljivostjo, ki jo zares daje le obojesmerno medosebno dogajanje v odnosu z najpomembnejšim drugim, bistveno bolj sestavni del te podobe kot zagotavljanje lastne vrednosti z enosmernim udinjanjem potrebam in željam drugih. Ali ne temeljijo prav na slednjem mnoge tihe identitetne težave, nevroze in različne oblike zlorabe, ki jih še vedno množično doživljajo današnje ženske kljub glasno proklamiranim besedam o enakovrednosti?

Kakorkoli že, tradicionalna vloga ženske v družini se ne sklada več s potrebami in značilnostmi današnjega časa. Oblikuje se nova, osebnostni celovitosti in možnostim udejanjanja na vseh področjih življenja vse bolj prilagojena vloga, ki pa ženski ne obljublja kar zagotovljenega zadoščenja in intimne sreče znotraj družine in neomejenega razpona ustvarjalnosti zunaj nje, temveč prinaša s seboj tudi zahteve po mnogih zunanjih in notranjih prilagoditvah ne le pri ženski sami, ampak tudi pri vseh ostalih, ki sestavljajo družino, in pri tistih, ki vplivajo na razmere, od katerih je življenje družin tudi odvisno.

Sedanja vloga ženske v družini je povezana z njeno spremenjeno socialno vlogo zunaj družine, z vsemi značilnostmi sodobnega življenja in z osebnim doživljanjem te vloge, ki ga pri vsaki ženski drugače usmerjajo njene lastne izkušnje iz družine, v kateri je odraščala, njena osebna

pričakovanja in značilnosti njene individualnosti. Možnosti samostojne potrditve tako v družini kot zunaj nje so sodobni ženski sicer dodeljene že kar lep čas in od nje je pričakovano tudi uresničevanje teh novih priložnosti. Vprašanje pa je, kako širši socialni dejavniki tudi spodbujajo in omogočajo dejansko izpolnjevanje teh pričakovanj in kako so ženske tudi zares in intimno v sebi za to dejansko pripravljene.

Za prevzemanje vlog, ki so v skladu s temi načeli velikih možnosti in pravic, je namreč potrebna globoka notranja gotovost. Nujne so socialne in druge spretnosti, ki se jih ni mogoče naučiti prek noči, predvsem pa veliki premiki v samopodobi ženske. Potrebne so spodbude, večja sprejemljivost in pripravljenost s strani vseh drugih, katerih samospoštovanje, lastne potrditve in samorealizacija so z vlogo ženske tesno povezane. To pa pomeni, da morajo tudi oni prepotovati pot od tradicionalnega k sodobnemu, ob tem pa prevrednotiti oporne točke svoje lastne vrednostne samoocene v relaciji do drugačne vloge ženske.

Tudi zato je ta prehod tako težak in zahteven.

DILEME SODOBNE ŽENSKÉ

Današnje odraslo žensko je vzgajala mati, ki je sama odraščala v povsem drugačnem vrednostnem sistemu od današnjega. Pri njej je spodbujala oblikovanje samopodobe, v kateri je imelo podrejanje potrebam in željam drugih še pomembno vrednostno noto, zatiranje lastnih ustvarjalnih teženj in potreb po dejavnem vključevanju v zunajdružinski prostor pa je bilo sploh povsem v senci pred sijem – in zadolžitvami – materinske vloge. Današnja ženska mora zavestno in z dejavnim prilagajanjem spremeniti temelje, na katere opira svoje samospoštovanje in svojo samopodobo. To pa je povezano z mnogimi dilemami in zavestnimi prizadevanji, ki jih okolje sprejema različno in ne vedno spodbudno. Prav zato je gradnja osnovne osebne avtonomije mnogih žensk še danes podobna plavanju proti toku. Moč zamahov marsikatere od njih sčasoma oslabi – predati se toku je pač mnogo lažje, udobneje in manj tvegano.

Ne smemo se namreč slepiti, da današnje ženske, in to kar vse po vrsti, zgrabijo nove priložnosti po spremembi svoje vloge kar z obema rokama, z veseljem in brez zadržkov. Da se predajajo svoji ustvarjalnosti in možni avtonomiji tako v družini kot na delovnem področju z neskajeno radostjo, osvobodjene enako starih vrednostnih spon preteklosti kot vseh sedanjih konkretnih zadolžitvev v družini. Mnoge ženske današnjega dne so

sicer dejavne in ustvarjalne. Prisotne so v družini in tam veliko dajejo. Hkrati pa so v globoki notranji stiski. Borijo se z notranjimi dilemami in trdovratnimi občutki krivde, ki jih celo same pojmujejo kot iracionalne. Bojijo se, da svoje vloge v družini ob teh svojih drugih dejavnostih ne izpolnjujejo tako, kot bi jih morale, tako, kot so jim zapovedovale cele vrste posrednih vzgojnih sporočil in neposrednih usmeritev v času njihovega odraščanja. Skrbi jih, da s svojimi dejavnostmi, ki niso povezane z družino, ne prikrajšujejo svojih otrok in da z njimi ne ogrožajo svojega partnerskega odnosa. Želijo si novih delovnih in ustvarjalnih izzivov, veselijo se jih in ob njih doživljajo zadoščenje, a niso prepričane, ali imajo sploh pravico do tega. Ne znajdejo se zlahka pri vsklajevanju in povezovanju teh vlog, ne ločijo vedno med željo in zapovedjo. Ob svoji predanosti delu se počutijo v svoji ljubezni do družine kot izdajalke, ob svoji čustveni odvisnosti od najbližjih se doživljajo šibke in ranljive. Ne najdejo pravih možnosti za zadovoljujoče dopolnjevanje vseh razsežnosti svoje osebnosti, svojih hotenj in sposobnosti. Te dileme so še vedno prepuščene ženski sami. Za njihovo reševanje marsikatera ni deležna nobene opore v okolju. Celo nasprotno – vedno znova in na različne načine ji okolje in posamezniki v njem dajejo vedeti, da so njihova pričakovanja do nje drugačna. Tako ostajajo te njene bitke s seboj – čeprav zase – skrite na nekem notranjem bojišču, kar pa ne ostaja vedno brez posledic, vidnih tudi navzven.

KAKO DO SPREMEMB

Vzgojna sporočila so vtisnjena globoko. Le dolga vrsta spodbudnih izkušenj s spremenjenim vrednostnim sistemom zrahlja njihovo težo in zmanjša njihovo zahtevnost.

Konkretne zadolžitve, ki ostajajo pri vsaki prerazporeditvi vlog, pa morajo vsaj delno prevzeti tudi drugi. Družina je sistem. Spremembe v eni vlogi so nujno povezane s spremembami v vseh drugih vlogah. Vloga matere in žene je v medsebojni odvisnosti od vlog otrok in moža (Tomori, 1994). Do pravih in ustreznih sprememb ene vloge lahko pride le, če s svojo prilagoditvijo tem premikom nekaj pridobijo tudi nosilci drugih vlog. Dokler se bojijo, da bodo s spremembami izgubili, te premike zadržujejo na različne načine. Dejstvo, da večja osebna avtonomija ženskih članov družine, njihovo samostojno potrjevanje v ustvarjalnih dejavnostih tudi zunaj družinskih meja in njihova dejavnejša socialna vloga v širšem prostoru celo povečajo kakovost življenja celotnega družinskega sistema ter omogočajo ustrežnejše zorenje osebnosti vseh ostalih članov družine, je žal za mnoge družine še danes šele slutnja

možnih sprememb, ne pa že dejstvo, ki se – kot nekaj samo po sebi umevnega - potrjuje v vsakodnevni stvarnosti.

Nikakor ne bi bilo prav v dinamiki teh sprememb in v vseh zavorah, ki jih še zadržujejo, videti žensko kot žrtev, ki ji ni dopuščeno zavzeti mesta, do katerega ima pravico in je povsem sposobna zanj. Taka optika ne bi bila le nerealna in enostranska, ampak tudi najmanj koristno izhodišče za možne spremembe. Današnja vloga ženske v družini je splet in soigra preteklih vzgojnih vzorcev (ki se ne morejo preoblikovati le v prehodu iz ene same generacije v drugo), utirjenih socialnih pričakovanj in lastnega dejavnega deleža ženske same. Marsikatera ženska pa še danes vsaj delno dejavno pristaja na svojo tradicionalno vlogo v družini. Novi izzivi ji bude še preveč notranje negotovosti, mučne napetosti in dvoma, hkrati pa bojazni, da novim zahtevam ne bi bila kos. Preden ji dejavna prizadevanja za spremembe res pričnejo pomagati pri gradnji ustreznega samospoštovanja, mora razrešiti svoje lastne notranje dileme. Sama si mora priti na čisto s tem, kaj si zares želi tako v družini kot zunaj nje. Za take spremembe je potreben pogum in tudi pripravljenost za določeno, čeprav prehodno, tveganje.

Mnoge ženske plaši predstava, da je njihova vloga v družini z vsemi drugimi možnimi vlogami nezdržljiva in izključujoča. Zato se bojijo, da bi jih možne spremembe, na primer večje posvečanje delu izven družine, prikrajšalo za to, kar doživljajo v družinskem krogu in jim resnično veliko pomeni. (Podobna, le ravno obratna predstava zadržuje pred odločitvijo, da bi si osnovala družino, tudi mnoge mlade ženske, ki so že stopile na pot samostojne, osebno zadovoljujoče in ustvarjalne – pa tudi zaslužne – dejavnosti, pa se bojijo, da bi z materinstvom izgubile možnost nadaljnega ustvarjalnega dela ali kariere). Zmota obojih temelji na isti napačni predpostavki. Ne gre namreč za nekakšno dodajanje različnih vlog, ki ena drugo ovirajo ali onemogočajo, celo izključujejo, temveč za dopolnjevanje in vsklajevanje dejavnosti na več področjih življenja. Družina in dejavnosti zunaj nje se lahko povezujejo in medsebojno spodbujajo, seveda, če je za to izpolnjenih več pogojev: če je ženska ob tem v svoji družini deležna spodbude, pomoči in lojalnosti in če so za to zagotovljeni tudi osnovni družbeni pogoji. Ta možnost torej nikakor ni le v rokah ženske same. Odvisna je od zrelosti socialnega okolja in neposrednih življenjskih razmer, od pojmovanja in ravnanja vseh konkretnih oseb, ki so povezane z vlogo ženske v družini in v širšem prostoru.

Kakor so vlogo današnjih žensk v družini posredno oblikovale njihove matere in matere le-teh, pa vplivajo na prihodnje rodove deklet, na njihovo podobo in vlogo v njihovi bodoči družini ženske, ki so matere danes.

Pogled na sodobno generacijo današnjih mladostnic sicer odkriva že vrsto pogumnih, vedrih, asertivnih in sproščenih mladih bitij, ki znajo svojo cvetočo dekliškost razvijati v zdravi kombinaciji komplementarnosti in simetrije s fanti svoje generacije. Med njimi pa so tudi take, ki kruto plačujejo za neopravljeno delo svojih predhodnic: dekleta, ki se mučijo s svojo depresivnostjo in jim pogled naprej ne vzbuja upov. Tesnobne, negotove, vase umaknjene mladostnice z nizkim samospoštovanjem, od katerih se mnoge ob nemoči pred konkretnimi nalogami zatekajo v alibi vsakovrstnih boleznih (Tomori, Zalar, Kores-Plesničar, v tisku). Mladostnice, ki svoj dolg kulturi, ki od njih neizprosno zahteva lep videz in določa njihovo vrednost s številom kilogramov telesne teže, plačujejo z vsakodnevno bitko s svojim telesom, občutji krivde ob nedovoljenem zadovoljstvu hrane in ukradenem ugodju (Tomori, 1995). Dekleta – teh je vse več – ki niso uspele razviti ustreznih socialnih vedenj, ki bi jim pomagala do zdrave uveljavitve in nekonfliktnega iskanja prostora med drugimi, pa se znajo uveljaviti le na prejšnjem »fantovski« načinu neprilagojenega vedenja, opogumljene z opijanem in uživanjem drugih psihoaktivnih snovi, z razdiralnostjo in celo nasiljem. Te mladostnice niso opremljene s samozavestjo, ki je pogoj usklajenosti z drugimi in nimajo zadostne gotovosti vase. Ali se v teh nedvomnih znakih težav pri sprejemanju svoje ženske vloge ne kažejo šibke točke njihovih mater in seveda tudi vrzel, v katero niso v vzgoji svojih hčera znali vstopiti svojim ženskam ob bok očetje teh deklet? Tako vstopajo neopremljene v svet, ki od vseh, žensk in moških, pričakuje in zahteva zdravo socialno asertivnost, odpoveduje pa pri tem, ko je treba mlade te asertivnosti učiti.

Prehod torej še ni resnično opravljen v celoti. Veliko bomo še govorili o tem, kako naj bi država olajševala in spodbujala ta prehod s pomočjo mladim družinam pri reševanju razmer bivanja in zaposlitve, z zagotavljanjem varstva otrok, ki naj bilo z družinsko vzgojo kar najbolj komplementarno. Še precej sprememb bo potrebnih pri dejavnem sodelovanju mož in očetov v družinskih dogajanjih, za katera ni pravega razloga, da bi slonela le na ženski. Najpomembnejše za prehod pa bo vedno to, kako bodo ženske same, globoko in intimno v sebi sprejemale svojo vlogo – tako v družini kot tudi zunaj nje.

LITERATURA

- Eichenbaum L., Orbach S. Understanding women. Penquin Books, Middlesex, 1983.
- Tomori M. Knjiga o družini. EWO, Ljubljana, 1994.
- Tomori M. Telo med ugodjem in tesnobo. V: Tomori M. (ur.) Motnje hranjenja. Med fakulteta, Psihiatrična klinika, Ljubljana, 1995: 5-12.
- Tomori M., Zalar B., Kores-Plesničar B. Gender differences in psychosocial risk-factors among Slovenian adolescents. Adolescence, v tisku.
- Vode A. Žena v današnji družbi. Zbirka Žena in dom, Ljubljana, 1934.